

Kungliga bibliotekets remissvar på Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation (SOU 2023:59) och Statlig forskningsfinansiering Underlagsrapporter (SOU 2023:19)

Sammanfattning

Enligt de avgränsningar utredningen gör i avsnitt 2.3.1 berörs KB endast indirekt av förslagen i betänkandet. KB har därför i sitt remissvar valt ut de delar KB har sett anledning att kommentera utifrån sin roll som en nationell forskningsinfrastruktur med uppdrag att bidra till den svenska forskningens kvalitet och det demokratiska samhällets utveckling.

Övergripande ser KB ett behov av fördjupade konsekvensbeskrivningar av utredningens förslag. Till exempel gäller det den föreslagna Vetenskapsmyndighetens uppdrag där vi ser att de infrastrukturella behoven som finns inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsområdena förbises. Här hade det varit önskvärt med en ordentlig konsekvensanalys. Utredningen konstaterar också genomgående att samverkan är centralt men går inte närmare in på hur samverkan ska se ut.

Övergripande synpunkter

- KB menar att det inte är helt klarlagt hur den nya myndighetsstrukturen kommer lösa de problem som utredningen identifierar.
- KB ser positivt på att utredaren adresserar forskares möjligheter att i större utsträckning få del av EU:s forskningsmedel.
- KB menar att det är otydligt hur strategiska behov för att möta samhällsutmaningar samverkar med forskningens behov av långsiktighet i Myndigheten för strategisk forskning.
- KB menar att utredningen underskattar risken att mindre myndighetsnära ämnesområdets behov får minskad betydelse.
- KB ser en fara att myndighetsnära forskningsbehov ställs mot varandra i en mer centraliserad finansieringsmodell.
- KB anser att utredningen inte tillräckligt belyst hur öppen vetenskap påverkar verksamheten i den föreslagna myndighetsstrukturen, i synnerhet avseende hur samordningen av detta arbete ska ske.

Specifika synpunkter

- KB anser att utredningen även borde ha utrett frågan om uppdragsforskning.
- KB menar att utredaren inte tillräckligt har visat hur den nya myndighetsstrukturen ska hantera både långsiktighet och snabb omvärldsförändring när det kommer till forskningsinfrastruktur.
- KB ser en risk att en centralisering av forskningsfinansiering kan leda till att humanistisk forskning, där den direkta samhällsnyttan ofta ligger längre fram i tiden, eller på ett annat plan, försvinner i den nya myndighetsstrukturen.
- KB anser att behov kopplade till humanistisk och samhällsvetenskaplig forskningsinfrastruktur riskerar att bli mindre prioriterade i Vetenskapsmyndigheten.
- KB menar att utredningen i större utsträckning borde ha klargjort hur samordningen av öppet tillgängliga forskningsresultat via digitala infrastrukturer ska bli bättre med den nya myndighetsstrukturen.
- KB instämmer att det finns stora vinster att göra med enhetliga ärende- och ansökningssystem.

Ställningstagande

Rubrikerna nedan avser Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation; SOU 2023:59 om ej annat anges.

2.3.1 Avgränsningar

KB anser att utredningen borde ha utrett frågan om uppdragsforskning i och med utredningens förslag att ”medel som i dag utlyses i öppen konkurrens via myndigheter med annat kärnuppdrag än finansiering av forskning och innovation flyttas till Myndigheten för strategisk forskning”. Det hade behövts en konsekvensanalys av hur mycket uppdragsforskning som efter omorganiseringen kommer kunna finnas kvar vid myndigheter som har annan kärnuppgift än som forskningsfinansiär. Det blir då också viktigt att definiera vilken typ av forskning enskilda myndigheter behöver för att kunna klara sina uppdrag.

6.3.1 Motiv till förändring av den nuvarande organisationen för statlig extern finansiering av forskning och innovation

KB bedömer att en centraliserad myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation kan innebära många arbeteekonomiska vinster i form av strömlinjeformade enhetliga ärende- och ansökningssystem. Det framgår dock inte klart av utredningen varför dessa förbättringar inte kan ske utan den föreslagna omstruktureringen. Det är inte tillräckligt visat av utredningen att de förespeglade effektiviseringsvinsterna också kommer leda till ”billigare” och bättre forskning jämfört med nuvarande organisation. De stordriftsfördelar som framhålls riskerar samtidigt leda till att mindre ämnesområden som vuxit fram i nära kontakt med myndigheter får svårare att hävda sig i en centraliserad myndighetsstruktur.

6.3.3 Motiv till nya och förändrade funktioner i myndigheterna

KB delar utredarens åsikt att forskningsinfrastrukturernas hela livscykel i ett längre perspektiv behöver hanteras vid beslut om finansiering. Det är vidare bra att fler effekter ska ingå i en sådan analys, dock vill KB framhålla att det är viktigt att det är effekter för forskningen som behöver vara styrande. KB ser en risk för att en centralisering av forskningsfinansiering kan leda till att humanistisk forskning, där den direkta samhällsnyttan ofta ligger längre fram i tiden, eller på ett annat plan, försvinner i den nya myndighetsstrukturen.

KB anser att utredaren inte tillräckligt har visat hur den nya myndighetsstrukturen också ska hantera både långsiktighet och snabb omvärldsförändring. Forskningsinfrastruktur som inte följsamt möter forskningens behov riskerar leda till forskning som tvingas utgå från forskningsinfrastruktur som inte längre är aktuell. Resultatet är antingen dålig eller helt utebliven forskning. KB bedömer att det är av vikt att finansieringen för utveckling av forskningsinfrastruktur behöver bli mer flexibel för att stödja innovation. Den tröghet som finns i dagens system möjliggör inte för utvecklandet av snabbt uppblossande forskningsinfrastrukturbehov med kort livslängd, men ändå med stor betydelse. Utredningen visar inte på hur den föreslagna myndighetsstrukturen löser detta.

KB ser positivt på att utredaren adresserar forskares möjligheter att i större utsträckning få del av EU:s forskningsmedel. Däremot bedömer KB att utredningen i större utsträckning borde ha visat hur den nya myndighetsstrukturen bättre kan hantera detta. Det hade varit önskvärt med en djupare analys av hur det ökade behovet av medfinansiering ska hanteras på lärosätena som en följd att fler forskare får del av EU:s forskningsmedel.

6.4.1 Vetenskapsmyndigheten

KB anser att behov kopplade till humanistisk och samhällsvetenskaplig forskningsinfrastruktur riskerar att bli mindre prioriterade i Vetenskapsmyndigheten. En grundläggande men outtalad förutsättning för den forskningsinfrastruktur som diskuteras i utredningen är tillgången till data i digitalt format. I den föreslagna Vetenskapsmyndigheten inrättas två organisatoriska enheter: Rådet för storskalig forskningsinfrastruktur och Rådet för digitala forskningsinfrastrukturer med ansvar för fördelning av medel till forskningsanläggningar samt resurser för förvaltning och tillgängliggörande av digital data.

De exempel som diskuteras i detta avsnitt har en huvudsaklig inriktning på forskning inom STEM. De forskningsanläggningar som nämns (Manne Siegbahnlaboratoriet, MAX-laboratoriet, Onsala rymdobservatorium och The Swedberglaboratoriet) producerar digital data som ett direkt resultat av verksamheten. Den digitala data som ligger till grund för en stor del av forskningen inom humaniora och samhällsvetenskap uppstår däremot inte genom befintliga verksamhetsprocesser. Den behöver produceras genom digitisering av text-, bild,

och ljudbaserad information i myndigheters och organisationers samlingar, arkiv och register och samlas in genom en ökad digital insamling.¹

Utveckling av resurser inom området artificiell intelligens – en av flera nyckelteknologier som beskrivs som avgörande för att Sverige ska kunna säkra en teknologisk suveränitet i ett alltmer ansträngt säkerhetsläge (avsnitt 5.4.3 sid 221) – kräver tillgång till träningsdata av annan typ än den som produceras vid de naturvetenskapliga forskningsanläggningarna. Detta gäller framför allt AI-tillämpningar för analys av tal, text och bild.

KB anser att utredningen i större utsträckning borde ha klargjort hur samordningen av öppet tillgängliga forskningsresultat via digitala infrastrukturer ska bli bättre med den nya myndighetsstrukturen. Som respondenterna i delbetänkandet 2023:19 framhåller saknas idag en tydlig sektorsvis samordning kring digital infrastruktur. KB menar att utredningen inte har visat hur denna samordning ska bli bättre i Vetenskapsmyndigheten.

6.4.2 Myndigheten för strategisk forskning / 6.4.3 Innovationsmyndigheten / 6.4.4 Myndigheten för strategisk forskning och innovation

KB menar att det är otydligt hur strategiska behov för att möta samhällsutmaningar samverkar med forskningens behov av långsiktighet i Myndigheten för strategisk forskning. När andra behov än forskningens kan få betydelse för prioriteringar av vilken forskning som finansieras finns en risk för att nödvändig långsiktighet inte uppnås. Utredningen visar inte på vilka de tänkta strategierna är så att långsiktighet i forskningen garanteras och uppnås. Den nya myndighetens struktur talar snarare för forskningsmässig kortsiktighet i stället för väl underbyggd, strategisk och långsiktig forskning.

KB menar vidare att det inte är klargjort hur Myndigheten för strategisk forskning ska hantera mindre myndighetsnära ämnesområden. Dagens forskningsfinansiärer klarar av att hantera många skiftande områden. Med utredningens förslag finns en risk att den nya myndigheten, med sitt ansvar för finansieringen, får problem att identifiera behov då kunskapen om ett forskningsfält finns på expertmyndigheter. Avståndet mellan att identifiera och samordna behov riskerar därmed att bli stort. Portföljgrupps-förslaget skulle kunna vara en delösning men utredningen tydliggör inte nomineringsprinciper eller på vems mandat experterna ska verka.

6.4.4 Kommunikation

KB konstaterar att utredningen omnämner öppen vetenskap en gång, i avsnittet kommunikation. KB väljer att här också ta upp andra synpunkter på öppen vetenskaps roll i betänkandet.

¹ Kungliga bibliotekets inspel till kommande forskningsproposition – Nationell forskningsinfrastruktur för att möta samhällsutmaningar (KB 2023–700 / U2023/01467)

Beskrivningen i avsnittet ger en missvisande bild av vad öppen vetenskap innefattar och syftar till. De nationella riktlinjer för öppen vetenskap² som KB, på uppdrag av regeringen, publicerade i januari 2024 tar upp sex områden: öppen tillgång till publikationer, öppen tillgång till forskningsdata, öppna forskningsmetoder, öppna lärresurser, allmänhetens delaktighet i forskningsprocessen samt infrastrukturer som stödjer öppen vetenskap. Öppen vetenskap handlar främst men inte endast om att underlätta för dem som bedriver forskning, som enskild eller organisation, att ta del av, granska, återanvända och omsätta tidigare genomförd forskning eller att genomföra den på nya sätt. Kommunikation om forskning med andra än forskarsamhället förutsätter tillgång till forskningsresultat. Öppenhet är viktigt i detta sammanhang men forskningskommunikation är inte nödvändigtvis en del av öppen vetenskap. I arbetet med öppen vetenskap finns behov av samordning och gemensamt agerande, inte minst gäller det svenskt deltagande i internationella sammanhang som rör öppen vetenskap. KB menar att utredningen inte tillräckligt har belyst hur en sådan samordning ska ske i den föreslagna myndighetsstrukturen.

Under rubriken Kraftsamling för utveckling av digital infrastruktur för forskningsändamål i det ovan berörda avsnittet 6.3.3, lyfter utredningen behovet av beredskap för att bland annat svara på den snabba utvecklingen av nya överenskommelser och krav på hantering av forskningsdata, inte minst inom ramen för EU-samarbetet. Här vill KB uppmärksamma att motsvarande utveckling finns eller är att vänta inom öppen vetenskap som helhet. Det är positivt att utredningen lyfter stöd för tillgängliggörande av forskningsdata samt finansiering av analysplattformar och digitala infrastrukturer som behövs för att bedriva forskning som uppgift för Rådet för digital forskningsinfrastruktur i avsnitt 6.4.1. Sådana digitala infrastrukturer är dock inte begränsade till att handla om forskningsdata utan gäller flera delar av öppen vetenskap, till exempel vetenskapliga publikationer och forskningsmetoder.

6.5.4 Ansöknings- och ärendehanteringssystem

KB instämmer i utredningens förslag.

7.2.1 Sammanställning av hur olika intressenter påverkas av förslagen

KB ser en fara att myndighetsnära forskningsbehov ställs mot varandra i en mer centraliserad myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation. Vid prioriteringar riskerar mindre, myndighetsnära områden som utvecklats under lång tid att försvinna. Det innebär också en risk att de myndigheter som fördelar forskningsmedel, men har annan kärnuppgift, i framtiden kommer längre ifrån forskningen och forskarna. Detta skulle då urholka den strävan som funnits allt sedan Prop. 1998/99:94, Bet. 1999/2000:UbU3, rskr. 1999/2000:9 att myndigheter inom ramen för sina resurser bör utnyttja Forskning och utveckling (FoU) för att utveckla sin verksamhet och upprätthålla kompetensen vid en myndighet, och skapa

² <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-722>

förutsättningar så att de rekommendationer och vägledningar som myndigheter ger är baserade på de senaste forskningsrönen.

Karin Grönvall har beslutat detta yttrande. Forskningsstrateg Christopher Natzén har varit föredragande. I den slutliga handläggningen har också verksamhetsstrateg Lars Björk, enhetschef Love Börjeson och handläggare Johan Fröberg deltagit.

Beslutet har signerats elektroniskt.

Karin Grönvall

Riksbibliotekarie

Christopher Natzén

Forskningsstrateg, Avdelningen för forskarstöd och användartjänster